

**ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ****ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ****Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ****A1.**

Με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι υπόλοιποι. Διότι με το να χτίζουν σωστά θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, ενώ με το να χτίζουν άσχημα (θα γίνουν) κακοί. Γιατί αν δεν ήταν έτσι, καθόλου δε θα υπήρχε ανάγκη δασκάλου, αλλά όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί εκ γενετής.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· γιατί κάνοντας όλα όσα συμβαίνουν κατά τη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους, άλλοι γινόμαστε δίκαιοι και άλλοι άδικοι, κάνοντας επίσης όλα όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και αποκτώντας σιγά σιγά τη συνήθεια να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και σε σχέση με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται εγκρατείς και πρόοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται στις περιστάσεις αυτές με τον τάδε συγκεκριμένο τρόπο και οι άλλοι με τον αντίθετο. Και για να το πούμε με δύο λόγια : τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται με την επανάληψη των όμοιων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει να προσδίδουμε μια κάποια ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας είναι αντίστοιχα προς τις διαφορές που παρουσιάζουν μεταξύ τους αυτές οι ενέργειες.

B1.**"φαύλης"**

Όσον αφορά στη σημασία της λέξης «φαύλης» πρέπει να επισημανθεί ότι το επίθετο φαύλος, που κανονικά σημαίνει τον ευτελή, τον ασήμαντο ή τον κακό, στο κείμενο έχει διαφορετική σημασία. Με τη φράση «φαύλη πολιτεία» ο Αριστοτέλης δεν εννοεί το κακό πολίτευμα αλλά το λιγότερο καλό. Και αυτό γιατί όσο εξαρτάται από τους νομοθέτες, όλα τα πολιτεύματα, κατά τον φιλόσοφο, είναι καλά, αφού η πρόθεση όλων των νομοθετών είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους. Αν τελικά διαπιστώνεται μια διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα σε πολίτευμα, πρόκειται στην ουσία για μια διαφορά ως προς τον βαθμό τελειότητας: το αγαθό πολίτευμα βοηθά περισσότερο τους πολίτες να ασκηθούν με τον πιο σωστό τρόπο στα έργα της αρετής ώστε να γίνουν τελικά κάτοχοί της, ενώ το φαύλο πολίτευμα επιτελεί το ίδιο έργο αλλά με μικρότερη επιτυχία. Έτσι, με το λιγότερο τέλειο πολίτευμα δεν περνούμε στην περιοχή του κακού. Γίνεται, λοιπόν, φανερό, ότι στο χωρίο αυτό δεν έχουμε τη διάκριση σε ορθά πολιτεύματα και σε παρεκβάσεις, που θα συναντήσουμε αργότερα στα Πολιτικά. Εδώ, ανεξάρτητα από το είδος των πολιτευμάτων η διάκριση γίνεται από ηθική-παιδαγωγική πλευρά, ενώ στα Πολιτικά με κριτήριο το στόχο της πολιτικής δράσης.

"γίνεται - φθείρεται"

Ο Αριστοτέλης στο πλαίσιο της θέσης του ότι η αρετή κατακτάται με την εξάσκηση δηλώνει ότι κάθε μορφή αρετής είτε αυτή γίνεται είτε αυτή φθείρεται, έχει ως αφετηρία τις ίδιες τις αιτίες και τα ίδια τα μέσα. Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης εισάγει στην επιχειρηματολογία του ένα θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος φιλοσοφικών εννοιών, που απαντάται ήδη από τις αρχές της φιλοσοφικής σκέψης: τη γένεση και τη φθορά. Τις έννοιες αυτές τις πραγματεύεται στο βιβλίο του : «Περί γενέσεως και φθοράς». Η φυσική διαδικασία, που περιγράφει ο Αριστοτέλης, είναι μονόδρομη : γένεση- αύξηση- τελείωση- παρακμή-φθορά.



Η αρετή, λοιπόν, σύμφωνα με το φιλόσοφο, κινείται ανάμεσα στη γένεση και τη φθορά. Η γένεση συντελείται με την άσκηση, καθώς ο άνθρωπος δεν έχει από τη γέννησή του την ηθική αρετή, έχει όμως τη δυνατότητα να την κατακτήσει. Γίνεται έτσι αγαθός ασκούμενος σε ορθούς τρόπους συμπεριφοράς. Αυτό σημαίνει ότι η αιτία και το μέσο της γένεσης της αρετής είναι ο εθισμός στις ηθικές πράξεις.

Η φθορά, που αποτελεί κατά βάση βιολογικό όρο, είναι μια έννοια που αντιτίθεται στη γένεση και έχει τη σημασία της απώλειας, της μείωσης, της κατάπτωσης. Οι αιτίες και τα μέσα της φθοράς είναι τα ίδια με αυτά της γένεσης. Συνεπώς, αν ο άνθρωπος δεν εφαρμόσει τους ηθικούς κανόνες και ασκηθεί στο ακριβώς αντίθετο της αρετής, περιπίπτει στη φθορά, γίνεται δηλαδή κακός.

"αι ἕξεις"

Η λέξη ἕξις παράγεται από το θέμα του ρήματος ἔχω (θέμα σεχ- >έχ > έχ-σις > ἕξις κατά το μέλλοντα έχ-σω> ἕξω), γι' αυτό και αρχικά σήμαινε την κατοχή και απόκτηση ή την ενέργεια για απόκτηση. Για τον Αριστοτέλη η ἕξις όμως δεν είναι μόνο ενέργεια αλλά και αυτό που την ακολουθεί: τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, οι ιδιότητες που προκύπτουν από την επίμονη άσκηση και την επανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών. Οι «ἕξεις» είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Πάθη, όπως επιθυμία, οργή, φόβος, χαρά, φιλία, μίσος, είναι όσα έχουν ως αποτέλεσμα την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια. Σε άλλο σημείο του έργου του φιλοσόφου χαρακτηρίζονται ως άλογες παρορμήσεις της ψυχής. Οι δυνάμεις είναι οι δυνατότητες συμμετοχής στα πάθη, οι οποίες δεν αρκούν από μόνες τους για να χαρακτηριστεί κανείς καλός ή κακός, αλλά πρέπει να γίνουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστά την «ἕξιν». Η χρήση του ρήματος «γίνονται» καταδεικνύει ότι η «ἕξις» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο. Κατά ακολουθία, η «ἕξις» δεν είναι κάτι ἔμφυτο.

Εξετάζοντας τη σημασιακή εξέλιξη της λέξης ως τις μέρες μας, θα διαπιστώσουμε ότι η ἕξις στη νέα ελληνική έχει κυρίως ψυχολογικό και συχνά αρνητικό περιεχόμενο, δηλώνοντας τη συνήθεια ως αποτέλεσμα της επανάληψης ή της συνεχούς επίδρασης του ίδιου παράγοντα.

B2.

Ο Αριστοτέλης έχοντας χρησιμοποιήσει παραδείγματα τεχνών επεκτείνει τη σκέψη του και στο χώρο των αρετών, προκειμένου να δείξει ότι και στην περίπτωσή τους η ποιότητα των επαναλαμβανόμενων ενεργειών παίζει καθοριστικό ρόλο για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα μας.

α) Στο συγκεκριμένο απόσπασμα “οὕτω δὴ...οὕτωσί” εισάγει το νέο του συλλογισμό με το επίρρημα οὕτω που δηλώνει σύνδεση με την προηγούμενη ενότητα και ταυτόχρονα την αναλογική θεώρηση του θέματος που ακολουθεί. Με τον συμπερασματικό σύνδεσμο «δὴ» ανακεφαλαιώνονται τα προηγούμενα, ενώ ο προσθετικός σύνδεσμος «καὶ» εισάγει το νέο επιχείρημα, με το οποίο δείχνει ότι και στις αρετές ισχύει το ίδιο που συμβαίνει στις τέχνες.

Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση τριών παραδειγμάτων για να δείξει ότι, όπως και στις τέχνες, έτσι και στις αρετές η απόκτησή τους γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που προηγήθηκε. Τα παραδείγματα αναφέρονται σε αρετές που συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι: α) συναλλάσσονται μεταξύ τους (κοινωνικές σχέσεις) (“πράττοντες... ἄδικοι”), β) αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις της ζωής τους (“πράττοντες... δειλοί”) και γ) διαχειρίζονται τις επιθυμίες τους (“ὁμοίως... ὀργίλοι”).

β) Ειδικότερα, ο φιλόσοφος αναπτύσσοντας **αναλογικό συλλογισμό** μεταβαίνει από τις τέχνες στις αρετές, προκειμένου να καταδείξει ότι όπως για την εκμάθηση των τεχνών είναι απαραίτητος ο εθισμός σε κατάλληλες ενέργειες, έτσι και για την κατάκτηση των ηθικών αρετών έχει σημασία η επανάληψη ίδιων πράξεων («ὁμοίων ενεργειῶν»). Συγκεκριμένα, το πρώτο παράδειγμα (“πράττοντες... ἄδικοι”) αντλείται από την κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Ο άνθρωπος γίνεται



δίκαιος ενεργώντας με δίκαιο τρόπο κατά τις καθημερινές τους συναλλαγές, ενώ άδικος ενεργώντας με τον αντίθετο τρόπο. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.

Το δεύτερο παράδειγμα (“πράττοντες...δειλοί”) αναφέρεται στη διαχείριση των καταστάσεων που προκαλούν φόβο. Ο τρόπος με τον οποίο ενεργεί κανείς κάτω από συνθήκες που προκαλούν φόβο, καθορίζει το αν θα γίνει γενναίος ή δειλός. Έτσι, αν μαθαίνει να αντιμετωπίζει ψύχραιμα και με σθένος τις δυσκολίες συνυπολογίζοντας τους κινδύνους, γίνεται ανδρείος, διαφορετικά γίνεται δειλός.

Στη συνέχεια, ο φιλόσοφος συσχετίζει την αρετή με τα συναισθήματα (*τά περί τās επιθυμίας καί τās όργας*). Οι ορέξεις και οι ορμές που αισθάνεται ο άνθρωπος και οι οποίες υπαγορεύουν τη συμπεριφορά του, τον αναδεικνύουν είτε ως κάτοχο της αρετής είτε ως κάτοχο της κακίας (*έκ τοῦ οὔτωςί άναστρέφεσθαι*). Έτσι, αυτοί που ορέγονται το αγαθό στρέφονται προς την πραγμάτωση της ηθικής αρετής. Αντίθετα, αυτοί που ορέγονται το κακό στρέφονται στην πραγματοποίηση των άγριων ενστίκτων και των άνομων ορμών. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι οι *μετοχές πράττοντες* και *έθιζόμενοι* εκφράζουν ενέργεια, ενώ η χρήση του ενεστώτα δηλώνει τη συχνή επανάληψη της ενέργειας που βρίσκεται σε εξέλιξη. Όλα τα παραπάνω αξιοποιούνται βέβαια προκειμένου να τονισθεί η βαθμιαία απόκτηση της αρετής. Καλό είναι να επισημανθεί ότι ο Αριστοτέλης με το «έν αὐτοῖς», το οποίο είναι ουδετέρου γένους, αναφέρεται στους τομείς συμπεριφοράς των ανθρώπων και όχι στους ίδιους τους ανθρώπους. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο «έν τοῖς συναλλάγμασι», στο «έν τοῖς δεινοῖς», στο «περί τās επιθυμίας» και στο «περί τās όργας».

Ο τρόπος λοιπόν, με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τα τρία αυτά πεδία εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους είναι καθοριστικός για την ηθική ποιότητά τους.

B3. σχολικό βιβλίο σσ. 127-128. «Ένας τέτοιος λόγιος... ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα».

B4. γινόμενον, έστίν, συναλλάγμασι, δειλοί / δεινοῖς, άναστρέφεσθαι.

Γ1. Μου φαίνεσαι, είπα εγώ, ότι αναφέρεις ικανοποιητική απόδειξη, ότι δηλαδή δεν είναι η τέχνη των λογογράφων αυτή, την οποία αν αποκτούσε κάποιος θα μπορούσε να γίνει ευτυχισμένος. Και όμως εγώ θεωρούσα ότι κάπου εδώ θα εντοπιστεί η τέχνη την οποία βέβαια τόσο ώρα αναζητούμε. Γιατί πραγματικά αυτοί οι άνθρωποι οι λογογράφοι, όταν τους συναναστρέφομαι, δίνουν την εντύπωση, Κλεινία, ότι είναι παραπάνω από σοφοί, και η τέχνη τους σχεδόν θεική και σπουδαία. Και πράγματι δεν είναι καθόλου παράδοξο· γιατί (η τέχνη των λογογράφων) είναι τμήμα της τέχνης των μάγων και λίγο κατώτερη από εκείνη. Γιατί η μια (η τέχνη των μάγων) γοητεύει και φίδια και φαλάγγια και σκορπιούς και άλλα ζώα και αρρώστιες, η άλλη τυγχάνει να γοητεύει και να καταπραΰνει τους δικαστές και τα μέλη της εκκλησίας του δήμου και άλλα πλήθη.

Γ2.

φάτε
έκτῶ
τινῶν
εὐδαιμον
φήθη
πεφάνθω
παλαιότερον
κήλησι
τύχοιεν
έσομέναις

Γ3α.

μοι:δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο ρήμα "δοκεῖ"



εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο υποκείμενο "τις" του ρήματος "εἶη"
ἦν: αντικείμενο του ρήματος "ζητοῦμεν"
ἐκείνης: ονοματικός ετερόπλωτος προσδιορισμός, γενική συγκριτική από το "ἐνδεεστέρα"
οὔσα: κατηγορηματική μετοχή μέσω του ρήματος "τυγχάνει"
αναφέρεται στο υποκείμενό του "ἡ τέχνη"

Γ3β.

κτησάμενος: επιρρηματική υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο "τις".

Ανάλυση: εἰ κτήσαιο

Ἡ υποθετική μετοχή αναλύεται σε υποθετική πρόταση, η οποία εκφέρεται με ευκτική και με απόδοση το ρήμα "ἂν εἶη" σχηματίζει υποθετικό λόγο που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος

Επιμέλεια απαντήσεων:

Γιακουμή Όλγα

Αυγουστή Ειρήνη

Γραμματικάκη Ελένη

Καράγιωργα Κατερίνα

Παντουβάκη Ελίνα